

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LVI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

© 2019 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LVI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXIX

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

CRISTIAN TITUS FLORESCU, Profesorul Sabin Adrian Luca, ... IX

STUDII – STUDIES

- SABIN ADRIAN LUCA, TIBERIU BOGDAN SAVA, DORU PĂCEȘILĂ, OANA GAZA, IULIANA STANCIU, GABRIELA SAVA, BIANCA ȘTEFAN, Date radiocarbon din situl arheologic de la Turdaș – Luncă (Cercetările preventive ale anului 2011) (III)
Radiocarbon data from Turdaș – Luncă archaeological site (the preventive researches from 2011) (III)..... 1
- MARIUS-MIHAI CIUTĂ, BEATRICE CIUTĂ, Din nou despre reprezentările de onagri din mediul cultural vinčian timpuriu
New data about the onager representations in the early Vinča culture..... 17
- MIHAELA-MARIA BARBU, MIHAI GLIGOR, Industria litică cioplită aparținând grupului cultural Foeni din situl de la Alba Iulia – „Lumea Nouă” (jud. Alba) (II)
Chipped lithic industry belonging to Foeni cultural group from Alba Iulia – Lumea Nouă archaeological site (Alba county) (II)..... 45
- CAROL KACSÓ, Contribuții la cunoașterea reprezentărilor antropomorfe și zoomorfe din Bronzul târziu în nord-vestul Transilvaniei
Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeitlichen anthropomorphen und zoomorphen Darstellungen im nordwesten Transsilvaniens..... 67
- HORIA CIUGUDEAN, CLAES UHNÉR, COLLIN QUINN, GABRIEL BĂLAN, OVIDIU-MAXIM OARGĂ, ADRIAN COSMIN BOLOG, GABRIEL BALTEȘ, După 25 de ani: grupul Cugir-Band în lumina noilor cercetări
Twenty five years later: The Cugir-Band group in the light of

	<i>recent research</i>	89
AUREL RUSTOIU, SANDOR BERECKI, Craftsmanship and community in the eastern Carpathian basin during the Late Iron Age (4 th -3 rd centuries BC)		
	<i>Meșteșuguri și comunitate în estul Bazinului carpatic în cea de a doua vârstă a fierului (sec. 4-3 a.Chr.)</i>	131
PÉTER FORISEK, Arrian and Colchis. <i>Some datas about the religion and culture of Colchis in the early 2nd century AD according to the Periplus by Flavius Arrianus</i>		
	<i>Arrian și Colchida. Câteva date despre religia și cultura Colchidei la începutul sec. II p.Chr. după Periplus de Flavius Arrianus</i>	161
CĂTĂLIN PAVEL, Mithras in Apulum – an iconographic case study		
	<i>Mithras în Apulum – un studiu de caz iconografic</i>	171
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, BOGDAN PÂCLIȘAN, Două altare romane de la Apulum recent descoperite.....		
	<i>Two roman altars from Apulum recently discovered</i>	185
ISTVAN FABIAN, Prevenirea și controlul epidemiilor în armata romană		
	<i>Prevention and control of epidemics in the Roman army</i>	193
CĂLIN COSMA, Două morminte cu cai descoperite în cimitirul din secolele VII-VIII de la Șpălnaca/Șugud (jud. Alba)		
	<i>Deux tombes des chevaux découvertes dans le cimetière du 7me-8me siècles de Șpălnaca/Șugud (dep. Alba)</i>	199

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

DAN ANGHEL, Suporturi pentru arderea ceramicii descoperite la Apulum		
	<i>Supports for firing ceramics discovered at Apulum</i>	227
SORIN ȘERBAN, Restaurarea unui vas glazurat de tip <i>kantharos</i> din colecția Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia		
	<i>The restoration of a glazed kantharos from the collection of the National Museum of Union Alba Iulia</i>	241

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, Alin Frînculeasa, Angela Simalcsik, Bianca Preda, Daniel Garvăn, <i>Smeeni – Movila mare: monografia unui sit arheologic regăsit</i> , Bibliotheca Mousaios 13, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017, 517 pag., 136 planșe.....	249
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, Doina Benea, <i>Castrul roman de la Tibiscum</i> , Ed. ArtPres, Timișoara, 2018, 279 p., 65 figuri alb-negru, 8 planșe color.....	253
RADU OTA, Ovidiu Țentea, Florian Matei-Popescu, <i>Between Dacia and Moesia Inferior. The Roman forts in Muntenia under Trajan. Între Dacia și Moesia Inferior. Castele Romane din Muntenia în timpul lui Traian</i> , Ed. Mega, Bucharest, 2016, 70 p., 3 hărți, 26 figuri și fotografii color și alb-negru.....	255
RADU OTA, Ovidiu Țentea, Britta Burkhardt, <i>Baths on the Frontiers of Roman Dacia. Băile de pe frontierele Daciei romane</i> , Ed. Mega, Bucharest, 2017, 72 p., o hartă, 47 figuri și imagini alb-negru și color.....	259
RADU OTA, Dan Gheorghe Teodor, <i>Contribuții arheologice la problema etnogenezei românești</i> , Iași, Casa Editorială Demiurg, 2018, 149 pagini și 37 figuri alb-negru.....	262
RADU OTA, Dan Băcuet-Crișan, <i>Porta Mesesina în preajma anului 1000. Cercetări, situri, artefacte</i> , (ed. a 2-a) Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2015, 100 pagini, ilustrații și 53 figuri alb-negru.	268

NECROLOGURI

OBITUARIES

RADU OTA, GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, <i>In memoriam Doina Benea</i>	272
CĂLIN COSMA, <i>In memoriam Nicolae Gudea</i>	274
Lista autorilor.....	277

**Volum omagial dedicat
domnului profesor Sabin Adrian Luca,
cu ocazia împlinirii vârstei de 60 ani**

PROFESORUL SABIN ADRIAN LUCA

Anul acesta Profesorul Sabin Adrian Luca a împlinit vârsta de 60 ani. O vârstă la care mulți încep să privească înapoi pentru a face, uneori, un bilanț. Profesorului nici nu-i trece prin cap acest lucru. Dacă stai de vorbă cu Domnia Sa te întrebi de unde are această capacitate exemplară de expunere la efort. Vorbește despre proiecte viitoare, pe care le vede întinse pe perioade de ani de zile, într-un lanț continuu al cercetării.

Cu această ocazie, în primăvară a fost organizată la Sibiu o sesiune de comunicări festivă, fiind editat și un volum în onoarea Profesorului Sabin Adrian Luca. În paginile de început Profesorul Gheorghe Lazarovici a schițat succint, dar edificator, cei 35 ani de activitate ai Prof. Dr. Sabin Adrian Luca. Cu atât mai grea devine sarcina de a-l onora și în revista noastră, despre care Domnia Sa vorbește de fiecare dată cu un real respect când vine vorba despre *Apulum*.

S-a născut în localitatea Beiuș, jud. Bihor, la 18 mai 1959, unde face școala primară și gimnaziul. Urmează studiile liceale în Șimleul Silvaniei, iar cursurile universitare la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, pe care le absolvă în anul 1983.

Între 1983 și 1984 este profesor de istorie la Școala generală Șiria, jud. Arad.

Începând cu anul 1984 intră în "fascinantul" – așa cum îi place Domniei Sale să se exprime uneori - domeniu al arheologiei, ca angajat. Desfășoară activitatea de muzeograf/arheolog în cadrul Muzeului Județean Reșița până în anul 1991, cu o întrerupere de un an de zile (1989-1990), când lucrează pe un post similar la Muzeul Județean Arad.

O dată cu anul 1991 își începe cariera universitară ca lector titular la Facultatea de Litere, Istorie și Drept, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. Din acest moment începe să-și pună amprenta în formarea mai multor generații de arheologi.

În anul 1995 își susține teza de doctorat sub îndrumarea regretatului Profesor Iuliu Paul, sub egida Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (Facultatea de Istorie-Filozofie), urmând ca, după patru ani, în 1999, să vadă lumina tiparului la Editura Altip din Alba Iulia, volumul *Sfârșitul eneoliticului pe teritoriul intracarpatic al României – cultura Bodrogkeresztúr*.

Începe să urce treptele academice, inerente mediului universitar: conferențiar (1999), profesor (2003) și conducător științific de doctorate (2007). Între 2000 - 2004 este șeful Catedrei de Istorie antică și medievală din cadrul Facultății de Istorie și Patrimoniu, Sibiu.

În 2001 pune bazele și este director al *Institutului pentru cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural transilvănean în context european* din cadrul Universității „Lucian Blaga” Sibiu.

Din anul 2006, prin concurs, devine director general/manager al Muzeului Național Brukenthal Sibiu.

A face o trecere în revistă a muncii asidue a Profesorului nu este deloc ușor, pentru că planul științific - pe linie academică, dar și muzeală - se îmbină cu cel managerial al Muzeului Brukenthal.

Cei 13 ani de management al unui muzeu ca cel din Sibiu spun totul. Dacă te întâlnești cu Domnia Sa în fața instituției, ai șansa să îl observi din depărtare cum privește la ceva, în sus, spre fațada clădirii: ”Uite, vezi acolo sub cornișă, un punct, parcă e ceva în neregulă cu culoarea – de parcă ochiul de arheolog nu-i dă pace nici aici, în mijlocul clădirilor - trebuie să pun să verific”. Pentru ca în următoarea secundă: ”Hai, hai să vorbim, că de la 10 am o ședință și apoi alta, și după prânz am o întâlnire cu un oficial”. Ca director este întodeauna ocupat și preocupat de ceva legat de instituție. Ca Profesor întodeauna va găsi ”ceva” timp pentru a discuta cu tine.

În volumul dedicat Domniei sale¹, Profesorul Gheoghe Lazarovici spunea despre activitatea managerială a celui onorat aici că ”la Sibiu, la Brukenthal ... în calitatea sa de Director general a ridicat instituția la cel mai înalt stadiu: au fost curățate, reparate, modernizate, deschise clădiri muzeale, săli, expoziții, publicate rapoarte, cataloage, îndrumare, toate realizate cu un dinamism pe care nu l-a cunoscut nici o altă instituție din țară”.

Sub coordonarea sa Muzeul Brukenthal a accesat o serie de granturi naționale și internaționale sub egida A.F.C.N, Programul Regio, ICOM și UE. Colaborările în plan expozițional, și nu numai, cu o serie de instituții de profil din Europa, USA și China au ridicat și impus Muzeul Brukenthal, cu încă un pas, ca jalon cultural internațional.

Muzeul Național Brukenthal a fost distins cu Premiul Uniunii Europene pentru Patrimoniu Cultural Europa Nostra 2010 și este primul muzeu din România admis în Clubul de Excelență The Best in Heritage de către European Heritage Association, în 2011.

Totodată, istoria i-a oferit șansa de a organiza și festivitățile prilejuite de sărbătorirea Bicentenarului Muzeului Național Brukenthal în anul 2017, evenimentul fiind un real succes.

Activitatea științifică a Profesorului Sabin Adrian Luca este una continuă și neobosită.

---

¹ D. R. Hrib (ed.), R. M. Teodorescu, Al. C. Chituță, A. Georgescu, A. Tudorie (coordonatori de volum/colectiv de redacție) *In Honorem Prof. Univ. Dr. Sabin Adrian Luca. Istorie și destin*, Bibliotheca Brukenthal LXXIII, Editura Muzeului Național Brukenthal, Sibiu, 2019.

Încă de pe băncile facultății, în perioadele de practică studențească, și nu numai, și-a dovedit interesul pentru această frumoasă meserie. A lucrat și și-a desăvârșit formarea pe 11 șantiere arheologice desfășurate pe parcursul a 16 campanii, sub îndrumarea unei serii de cercetători ca Nicolae Vlăsa (Cheile Aiudului), Gheorghe Lazarovici (Iclod, Gornea, Slatina Timișului, Parța, Ilidia - *Cetate*, Cuptoare - *Sfoge*), Richard Petrovski (Jupa - *Sud* și *Dâmb*), Doina Ignat (Suplacu de Barcău) și Eva Lakó (Zăuan).

După angajarea Domniei Sale în rețeaua muzeală participă continuu, an de an, pe o serie de șantiere arheologice ca membru în colective de cercetare împreună cu Gheorghe Lazarovici (Parța, Ilidia - *Ogașu cu raci*, Cuptoare - *Sfoge*, Deva - *Tăualăș*), Marian Gumă (Divici - *Grad*, Ticvanu Mare), Horia Ciugudean (Aiud - *Cetățuie*), Zeno Karl Pinter (Cenade - Biserica veche, Miercurea Sibiului), Valerii Kavruk (Păuleni - *Ciomortan*), Ioan Andrițoiu (Mintia - *Gerhat*), Iuliu Paul (Tărtăria - *Gura Luncii*), Marius-Mihai Ciută (Limba), precum și în calitate de responsabil științific de șantier, continuând sau începând cercetări noi. Unele dintre acestea devin șantiere sistematice în care s-au format generații întregi de arheologi.

În calitate de responsabil științific în peste 27 de șantiere arheologice (Liubcova - *Ornița*, Pojejena - *Nucet*, Pecica - *Forgaci*, Iosaș - *Anele*, Orăștie - *Dealul Pemilor*, punct X2 și X8, Turdaș - *Luncă*, Romos - *Făgădău*, Hunedoara - *Grădina Castelului*, Cerișor - *peștera Cauce*, Cerișor - *peștera Cerișor I și II*, Tărtăria - *Gura Luncii*, Miercurea Sibiului - *Petriș*, Miercurea Sibiului - *La Luncă*, Pustia, Pănade - *La Tău*, Apoldu de Jos - *Gorganu*, Govăjdie - *Peștera*, Roșcani - *Peștera de la Carieră*, Roșcani - *Cerăt*, Sibiu: *Piața 1 Decembrie 1918*, *Piața Gării*, *Piața Mică*, Silivașul de Sus, *Cristian I*, *Miercurea Sibiului IV*, Orlat - *Balastiera Geige etc*), a desfășurat peste 85 de campanii de cercetări.

La o privire aruncată pe CV-ul Profesorului, din acesta reiese că a participat la 52 de șantiere arheologice cu peste 145 campanii de cercetare arheologică, ceea ce reflectă dinamismul și neobosita sa dorință de cunoaștere.

Rezultatele cercetărilor de teren s-au concretizat de-a lungul anilor într-o activitate publicistică intensă²: peste 50 de cărți publicate (volume de autor, în colaborare, coordonator, repertorii arheologice, ghiduri și cataloage, cursuri universitare, cărți de popularizare a istoriei), peste 300 de studii, articole, recenzii, rapoarte de cercetare (în română și limbi de circulație, autor și coautor) și nu mai puțin de 200 comunicări științifice la sesiuni și simpozioane naționale și internaționale.

Titlurile sunt tributare formației sale de istoric. În preocupările sale a abordat subiecte de la preistorie la evul mediu. Însă, majoritatea titlurilor au ca

---

² O listă actualizată, cel puțin pentru acest an, o regăsim în volumul amintit mai sus.

obiect perioada neoliticului și cea a eneoliticului, aceste lucrări impunându-l de-a lungul timpului ca un fin cunoscător al problematicii. Rezultatul unor campanii de cercetări arheologice de anvergură al căror responsabil a fost, s-au concretizat prin publicarea unor monografii de situri ca cele de la Orăștie - *Așezări neolitice pe valea Mureșului (I). Habitatul turdășean de la Orăștie - Dealul Pemilor (punct X2)*, BMA 4, Alba Iulia, 1997; Liubcova – *Liubcova - Ornița. Monografie arheologică*, Târgoviște, 1998; Turdaș - *Așezări neolitice pe valea Mureșului (II), Noi cercetări arheologice la Turdaș - Luncă. I. Campaniile anilor 1992-1995*, BMA 17, Alba Iulia, 2001; *Cercetările arheologice preventive de la Turdaș - Luncă (jud. Hunedoara). Campania 2011*, BB 59, Sibiu, 2012; Hunedoara - *Contribuții la istoria veche a Hunedoarei. Săpăturile arheologice sistematice din Grădina Castelului – campaniile anilor 1996-1998*, BAHC 1, Hunedoara, 1999; Tărtăria – *Tărtăria Rediviva*, BB 71, Alba Iulia, 2016 etc.

Printr-o muncă de migală, ca autor sau coautor, a repertoriat siturile arheologice din județele Sibiu (împreună cu Z. K. Pinter, A. Georgescu) - *Repertoriul arheologic al județului Sibiu*, Sibiu, 2003, Caraș-Severin - *Repertoriul arheologic al județului Caraș-Severin*, Sibiu - București, 2004, Hunedoara - *Repertoriul arheologic al județului Hunedoara*, Alba Iulia, 2005 (ed. I, colaboratori D. Diaconescu și C. C. Roman), 2008 (ed. a II-a, colaboratori D. Diaconescu, I. V. Ferencz, C. C. Roman, Al. Sonoc, C. I. Suci și S. Tincu) Sălaj (împreună cu profesorul N. Gudea) - *Repertoriul arheologic al județului Sălaj*, Sibiu, 2010, contribuind la efortul general, atât de necesar, de inventariere a siturilor arheologice de pe teritoriul României.

Prin studiile și articolele publicate - imposibil de enumerat aici - a adus contribuții deosebite asupra evoluției neoliticului și eneoliticului din Transilvania. Locuirile Starčevo - Criș, evoluția culturii Vinča, individualizarea și evoluția culturii Turdaș, problematica legată de începutul culturii Petrești, sunt linii directoare ale articolelor Domniei Sale în care abordează elemente legate de habitat, viața materială și cea spirituală a comunităților amintite.

Și nu se poate opri aici. Nu doar scrie, ci și "toarnă" în mai tinerii săi colaboratori - pe care îi ajută și îi sprijină continuu - știința și rezultatele cercetărilor sale. Vorbește cu plăcere, cu pasiune, cu bucurie despre "materiale" și ceea ce implică acestea. O face în biroul de la muzeu, în mașină, pe stradă, în lungi discuții telefonice. Dacă te pune bunul Dumnezeu să crezi că le știi pe toate, Profesorul te readuce cu picioarele pe pământ rapid: "Bine, bine, alea (materialele) sunt în regulă, așa este, dar cu alea de acolo ce faci? Și pe celelalte unde le pui? Și nu uita de acelea de la...". O măcinare interioară continuă dedicată arheologiei. Când îl asculți, simți pasiunea pentru arheologie și cercetare, de multe ori reținută, poate, dată tocmai de ceea ce implică în plan

profesional emiterea unei ipoteze. Acesta este Profesorul, un om dedicat meseriei de arheolog.

Cunoscător al domeniului, a fost sau este editor la Bibliotheca Septemcastrensis, Bibliotheca Brukenthal, Brukenthal Acta Musei, precum și membru în colegii de redacție ale unor reviste de specialitate editate de instituții muzeale sau universitare: Acta Terrae Septemcastrensis (redactor), Corviniana, Annales D'Université „Valahia” Târgoviște, Studia Universitatis Cibiniensis, Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Analele Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”, Istorie - Serie nouă, Analele Banatului S.N.

Întreaga sa activitate științifică și managerială a fost recunoscută de-a lungul anilor, pe plan național și internațional, prin acordarea de numeroase distincții și premii, dintre care amintim doar Premiul Academiei Române ”A. D. Xenopol” (pentru lucrarea *Tărtăria Rediviva*, acordat în 2018) și Meritul Cultural în grad de Comandor (cu ocazia sărbătoririi Bicentenarului Muzeului Național Brukenthal, acordat în 2017).

Ca Om gravitează în universul familiei în calitate de soț, tată și bunic. Prietenii îl caracterizează generos, altruist, energic, prietenos, iubitor de oameni, trăsături sufletești ce nu prea le lasă a ieși la suprafață în prezența oricui.

Un om care și-a lăsat și își lasă amprenta pe generații întregi de semeni.

La Mulți Ani, Domnule Profesor!

Cristian Titus FLORESCU